

VIII. Častá témata moderní literatury

A. Vztah člověka a přírody

1. Vztah člověka a přírody v literárním vývoji
2. Jack London: Bílý Den
3. Karel Klostermann: Ze světa lesních samot
4. Ernest Hemingway: Stařec a moře
5. Ota Pavel: povídky
6. George Orwell: Farma zvířat

Naši dávní předkové intenzivně prožívali svou přináležitost k přírodnímu prostředí. Pro moderního člověka 21. století je ovšem příroda světem vnějším, ležícím mimo lidská sídliště. Do přírody jezdíme sportovat nebo odpočívat. Příroda svědčí spíše o minulých časech (přírodní památky), které předcházely mohutnému technickému rozvoji lidské společnosti. Příroda je dnes vůči člověku v defenzivě a musíme se o ni starat (mluvíme o ochraně přírody a o národních přírodních rezervacích). Přírodu lze i odborně zkoumat přírodními vědami. Přírodu chápeme především jako skutečnost, která nám slouží; a zdaleka nejde jen o to, že se nám lépe bydlí, jestliže v našem příbytku převládají přírodní barevné odstíny. Lidská společnost využívá veškeré přírodní bohatství, do něhož ještě nedávno zahrnovala jen to, co bylo možné těžít, lovit nebo sklízet. A nejnovějším trendem je udržování životní svěžesti i pracovní výkonnosti prostřednictvím přírodních léčiv, přírodních kosmetiky a přírodních potravních doplňků. Běda však, pokud nám naše plány zkříží vichřice nebo povodeň: pak si vydatně stěžujeme na přírodní katastrofu.

Jestliže se ovšem podíváme na obraz přírody, jak se ve vědomí lidí utvářel v průběhu celých kulturních dějin, zjistíme, že k dnešním běžným názorům můžeme ještě mnoho dodat.

Na prvním místě to je zvláštní rozdvojenost naší osobní existence. Ačkoli přírodu ve svých slovech i myšlenkách oceňujeme, drtivá většina z nás se podílí – jako výrobci, zákazníci nebo třeba řidiči – na jejím narušování. Říká se tedy, že jsme se přírodě odcizili. Z toho vyplývají dvě otázky: (1) Jsme schopni – a ochotni – tento proces zvrátit, aspoň pokud se týká nás samotných, a omezit svou spotřebu přírodních zdrojů i za cenu snížení komfortu, na nějž jsme zvyklí? (2) Nenarušuje náš dosavadní způsob života i tu část přírody, která je součástí naší osobnosti – a kterou zpravidla nazýváme přirozenost?

Mnozí myslitelé a literáti minulosti i současnosti se snažili a snaží najít na tyto a četné podobné otázky pravdivé a prakticky využitelné odpovědi.

1. Vztah člověka a přírody v literárním vývoji

1-1 Pojem příroda v jazyce a základní rozčlenění tematiky; 1-2 Stručný přehled ztvárnění tématu přírody ve starší literatuře; 1-3 Člověk v souboji i souladu s přírodou očima literatury od sklonku 19. století; 1-4 Vztah k přírodě pohledem moderních literárních směrů i skupin; 1-5 Lidské příběhy na pozadí přírodní scenerie; 1-6 Příroda jako obraz moderní lidské společnosti.

1-1 Pojem příroda v jazyce a základní rozčlenění tematiky

Pojem příroda dnes nejčastěji vymezujeme jako *souhrn všech skutečností na světě, které nevznikly záměrnou lidskou činností*. Často ovšem odhlížíme od faktu, že najít přírodu zcela člověkem nedotčenou je zejména v Evropě již obtížné (zpravidla nám stačí, že v přírodě – od horských lesů až po rybníční břehy – nevnímáme lidské zásahy jako rušivé).

Slovo *příroda* existovalo (s různými hláskovými obměnami) ve **slovanské slovní zásobě** již odedávna. Jeho kořen *-rod-* je obsažen ve slovese *rodit (se)* ve významu *růst, rozmnožovat se*. Je tedy zřejmé, že původně se pod pojmem *příroda* rozuměla jen *živá příroda*. Ve významu odborném se slovo *příroda* objevilo v češtině až v době národního obrození (Jungmannův slovník).

Staří Řekové označovali *přírodu* (včetně přirozenosti) jako *fýsis*; pojem souvisí se slovesem *fýo = plodím, rostu*. Čeština před mnoha staletími překládala *fýsis* jako *přirození*; toto slovo se posléze stalo eufemismem pro *pohlaví*, čímž ovšem zřetel k plodnosti a růstu zůstal zachován.

Staří Římané měli pro přírodu výraz *natura*, odvozený od lat. *natus = narozen*. V obecné češtině přetrval pojem *natura* ve významu *povaha*, což opět odkazuje k faktu, že do přírody vždy náležela i *přirozenost* člověka jako osobnosti.

Ze všech těchto zdrojů pochází angl. *nature* [neičə], něm. *die Natur* [dí natur], rus. *priroda*, fr. *la nature* [la natür], špan. *la naturaleza* atd., ale také odvozené pojmy jako *fyzilogický* (přirozený), *fyzioognomie* (výraz obličeje) a samozřejmě *fyzika* (věda o obecných zákonitostech neživé přírody).

Lidé uvažující o **přírodě** řeší několik hlavních **tematických okruhů**: vzájemný **vztah mezi světem přírodním a lidským, rozpor mezi přirozeností** (spontaneitou) **a kulturou** (kultivací), pojmy **vývoj, růst a zánik** v přírodních souvislostech, **meze lidského poznání** aj.

Beletristické zpracování vztahu člověka a přírody pak může mít v zásadě 4 podoby:

1. **Souboj** člověka s přírodou;
2. **Soulad** člověka a přírody;
3. Příroda jako **rámec** lidského příběhu;
4. Příroda jako **obraz** lidské společnosti.

Uvedené rozdělení nemůže být striktní: nepochybně se jednotlivé podoby budou často prolínat (např. střídání souboje i souladu s přírodou zakouší každý, kdo v ní záměrně pobývá).

1-2 Stručný přehled ztvárnění tématu přírody ve starší literatuře

V **nejstarší literatuře** je vztah lidí a přírody zachycen prostřednictvím **mýtů**: člověk se střetává s přírodními silami představovanými často v polidštěné (antropomorfizované) podobě. Patří sem **hrdinské epy** počínaje *Eposem o Gilgamešovi* (3. – 1. tisíciletí př. Kr.). Starořecká **Homérova Odysseia** (kolem r. 700 př. Kr.) stojí na počátku dvou populárních žánrů, jež zpracovávají téma přírody prostřednictvím napínavého putování hlavních postav: jedná se o žánr dobrodružného příběhu a fantasy.

Aktualizovanou obdobu Homérova eposu napsal irský spisovatel **James Joyce** [džeimz džois] (1882 – 1941): jeho román *Odysseus* (1922) se odehrává v současném Dublinu [dablinu] (a obsahuje také odkazy na křesťanství apod.).

Ve **starověku** vznikl žánr **bajky**: příběhu, v němž zvířata a někdy i věci jednájí – zpravidla v prostředí obhospodařované krajiny – jako lidé (1 postava = 1 vlastnost), čímž text dospívá ke